

Sarsan alueen vesistöhistoria - pala Järvi-Suomea

Matti Hakulinen, TkL, tietokirjailija

Maailman laajuisestikin ainutlaatuisen Järvi-Suomen edellytyksenä ovat ikivanha kallioperä, jonka toistuvat mannerjäät ovat viimeisen kahden miljoonan vuoden aikana puhdistaneet rapautumisaineksesta ja hioneet sileiksi.

Mannerlaattojen liikunnot muokkasivat vuorijonoja ja pohjustivat lähes 2 000 miljoonaa vuotta sitten myös järvi- Suomen piirteet. Nyt vuoristot ovat lähes tasoittuneet. Ennen jääkausiaikaa vuorten juuret olivat paksun rapautumiskuoren alla. Luja kalliokuori puhdistui jäämassojen liikkussa ja sen painanteet ja syvänteet täyttyivät vedellä. Säilynyt lähes tasainen kallioperä on laajojen vesistöjen ja järvien selkien ja pikkupiirteinen vaihtelevuus sokkeloisten järviareittien edellytys. Näin kehittyi Järvi-Suomi. Suomen maisema sai kauniit siniset silmänsä. Järvi-Suomessa kohtaavat geologisen ajan äärimmäinen vanhuus ja kallio- ja harjusaarten katveissa kasvillisuuden peittäminä vehrein nuoruus.

Kuva 1. Kangasalan Sarsan ja lähialueiden vesistöhistorian virstanpylväitä. Matti Hakulinen.

CC BY-NC-ND-SA.

Muinais-Roine ja siihen silloin kuuluneet järvet Längelmävesi, Mallasvesi ja Hauhon reitin vedet kuroutuivat Itämeren Ancylusjärven yläpuolelle noin 9 500 vuotta sitten Pitkäjärven kynnyksellä. Sarsankoskea ei ollut vielä syntynyt. Koskikynnys oli virtakapeikossa noin kahden metrin syvyydessä.

Suomen järvien vedenpintojen ja lasku-uomien muutoksiin on vaikuttanut ennen kaikkea maankuoren epätasainen kohoaminen. Suurinta maan kohoaminen on luoteessa ja vähäisintä kaakossa. Kun vedenpinta asettuu vaakatasoon, rantaviiva muuttuu maan epätasaisen kohoamisen myötä. Näin tapahtui myös Sarsan seudulla.

Noin 8500 vuotta sitten kohoava vedenpinta mursi moreeniselänteen Valkeakoskella ja Valkeakoski syntyi. Samalla Roineen vedenpinta aleni parisen metriä, Pitkäjärven kynnys kuivui ja Sarsanvirrasta tuli koski. Längelmäveden puolella vedenpinta pysyi likimain paikallaan.

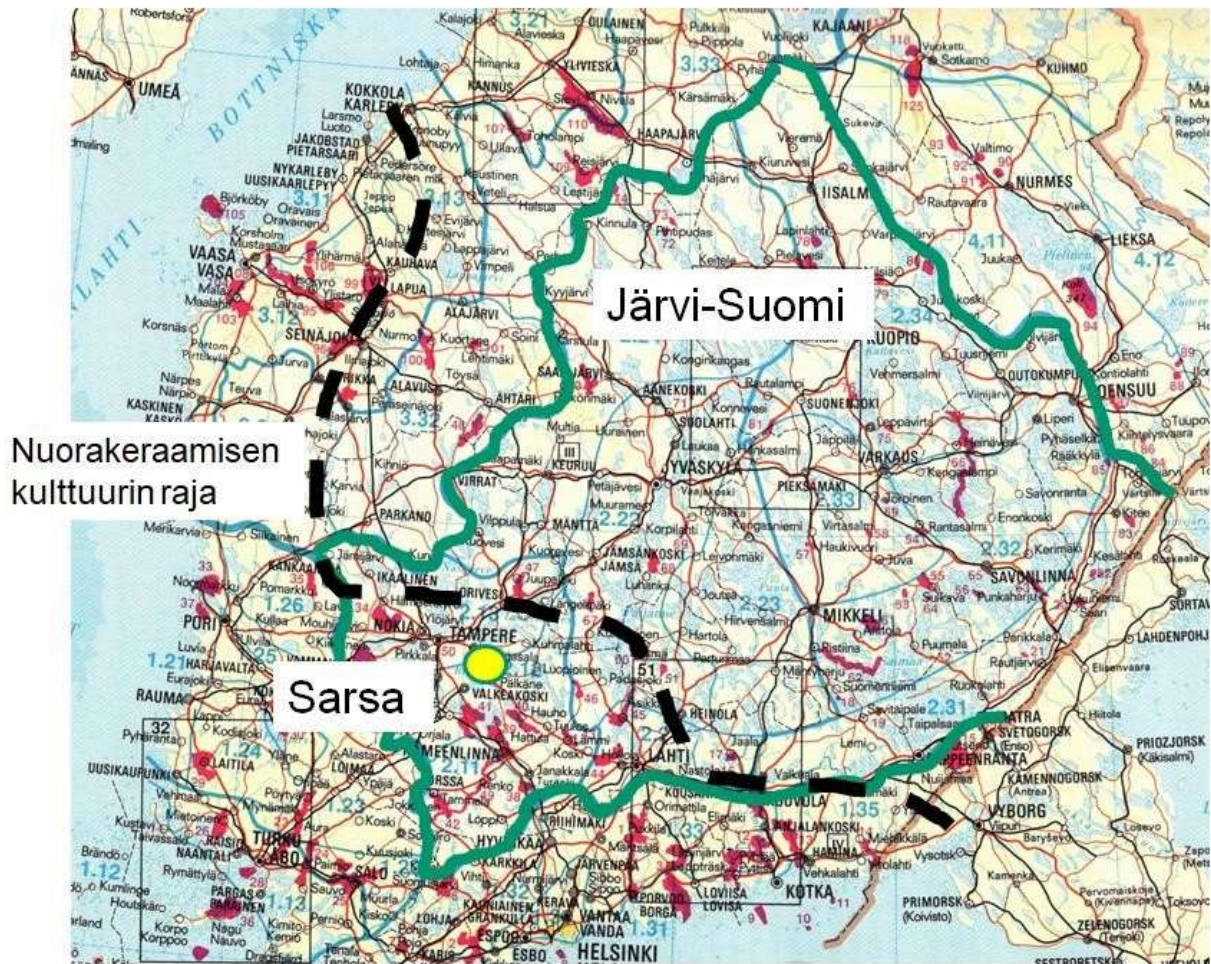
Vuosien kuluessa Längelmävesi kohosi Sarsan kaakkoispuolella ja Roine aleni Valkeakosken luoteispuolella. Tämä hidas kehitys katkesi dramaattisesti vuonna 1604. Silloin kylmien ja sateisten vuosien jälkeen Pälkänevesi murtaen laajensi vanhan lasku-uomansa Syrjänharjussa. Syntyi Kostianvirta, jonka kautta virtasivat nyt myös ennen Sarsan kautta virranneet vedet.

Tapahtuma on suurin luontainen vesistön lasku-uoman muutos Suomessa historiallisena aikana. Sarsankosken lukuisat vesimyllyt pysähtyivät. Tapahtuma herätti lukuisia kansantarinoita. Pälkäneveden vedenpinta aleni noin neljä metriä ja Längelmäveden vedenpinta reilut kolme metriä.

Viimeiset merkittävät vesistömuutokset tapahtuivat, kun Valkeakoskea perättiin 1820-luvulla ja Roineen, Pälkäneveden sekä Mallasveden vedenpinta aleni runsaan metrin nykyiselle tasolle 84,2. Vehoniemen harjun kaivanto murtui kanavatyön aikana 1830 ja Längelmäveden pinta aleni parisen metriä Roineen tasolle 84,2 m.

Usein kerrotaan Suomen luode-kaakosuunnassa halkaisevan Pähkinäsaaren rauhan rajan olevan vielä nykyisin paitsi kahden kulttuurin raja myös kirkkojen, geeniperintöjen, terveyserojen, murteiden ja ruoka- sekä kansankulttuureiden raja.

Todellisuudessa tämä tarkkarajaton raja on lännempänä. Se pohjautuu ennemminkin kivilautiseen Järvi-Suomen reunalla olevaan nuorakeraamisen kulttuurin rajaan, joka kulkee likipitäen Sarsan kohdalla.

Taustakartta, Suomen kartasto 350, Maisemat, Asuinympäristöt, Maanmittauslaitos 1993

Kuva 2. Järvi-Suomen ja nuorakeraamisen kulttuurin rajaukset. Matti Hakulinen.

CC BY-NC-ND-SA.